

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDE MUHTEMEL ETKİLERİ*

Y. Ayşegül ATABEY**

ÖZET

20.Yüzyılın sonlarında dünya her alanda liberalleşme eğiliminin güçlendiği, hızlı teknolojik gelişmelerin yaşandığı, bir küreselleşme sürecine girmiştir. Bu yeni dünya düzeni Türkiye açısından da önemli bazı fırsatları ortaya çıkarmıştır. Yeni bir binyıla girerken Türkiyede her alanda bu fırsatları değerlendirme çabası içerisinde. Küreselleşme sürecinin hız kazandığı bu dönemde, Türkiye'nin başarısı dünya ekonomisi ile entegre olmasına bağlıdır. Bu bağlamda Avrupa Birliği'ne tam üyelik, Türkiye açısından önemli bir fırsat olarak kabul edilmektedir.

0. GİRİŞ

Türkiye'nin yaklaşık son 40 yıldır gündemden hiç düşmeyen konularından biri enflasyonsa diğeri iç şüphesiz Avrupa Birliği ilişkileridir. 1963 Ankara Anlaşmasının yapılmasından bu yana Türkiye açısından bazen ortaya çıkan, bazen kaçan Avrupa Birliği'ne giriş fırsatları sürekli olarak hem siyasi hem de ekonomi gündemini işgal etmiştir.

Bugün Avrupa Birliği, başlangıçta olduğundan çok farklı bir yerde gelişmesine devam etmektedir. Bilhassa Doğu Bloğu'nun çökmesi ile birlikte değişen dünya dengeleri içerisinde Avrupa Birliği de kendisine daha güçlü ve farklı bir yer arayışı içerisinde.

Bilindiği gibi 20. yüzyılın sonlarında dünya her alanda liberalleşme eğilimlerinin güçlendiği, hızlı teknolojik gelişmelerin yaşandığı, bir küreselleşme sürecine girmiştir.

Bu yeni Dünya düzeni Türkiye açısından da önemli bazı fırsatları ortaya çıkarmıştır. Yeni bir bin yıla girilen bu günlerde Türkiye'de de her alanda bu fırsatları değerlendirme çabası içerisinde.

Küreselleşme sürecinin hız kazandığı bu dönemde, Türkiye'nin başarısı dünya ekonomisi ile entegre olmasına bağlıdır. Bu bağlamda Avrupa Birli-

* Bu Çalışma S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce kabul edilen "Küreselleşme Sürecinde Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi Açısından Muhtemel Etkileri" adlı Doktora Tezinin bir özetidir.

** Dr., S.Ü. Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi

ği'ne tam üyelik, Türkiye açısından önemli bir fırsat olarak kabul edilmektedir. Çünkü AB'ne tam üyelik bir yana, üyelik süreci bile, Türkiye'ye sosyal hayatın bütün şubeleri açısından önemli kazanımlar sağladığı görülmektedir. Bu kazanımların bilhassa ekonomik hayatta ciddi etkileri olduğu açıktır. Hatta bu etkilerin ekonomiye dinamizm ve rekabetçi bir boyut kazandırma, piyasa mekanizmalarının etkinliğini artırma, kalkınmayı sürdürme, istihdam yaratma, bölgesel sosyo ekonomik dengesizlikleri giderme, mülkiyet, üretim, milli – gelir ve sanayileşmeyi tabana yayma gibi önemli sosyo ekonomik sonuçlarından da bahsedilebilir.

Türkiye'nin Dünya ile entegrasyon sürecinde Avrupa Birliğine tam üyelik ne kadar önemli ise, Avrupa Birliğine tam üyelik sürecinde de Gümrük Birliği aşaması bu süreçteki en kritik dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu süreçte, herşeyden önce Türk Ekonomisi küresel rekabete açılmakta ve dünyanın gelişmiş ekonomileriyle karşı karşıya kalmaktadır. Şüphesiz ki Gümrük Birliği ülke ekonomisinin dirençli ve daha dinamik bir boyut kazanmasında bir teşvik unsuru olmaktadır. Ancak bu süreçte, Türk Ekonomisinin temel dinamiğini oluşturan sektörlerin uluslararası arenada faaliyet gösterebilmeleri öncelikle Gümrük Birliği ile oluşan global koşullara ayak uydurabilmesi, yani etkin rekabet stratejileri ve politikalarıyla rekabet gücünün geliştirilmesine bağlıdır. Bu çerçevede gümrük birliğinin Türk ekonomisi üzerinde oluşturacağı yapısal etkiler bir bakıma Türkiye'nin global ekonomi içerisindeki yerinin de belirleyicisi olacaktır.

Bu temel düşünce doğrultusunda bu çalışmada Gümrük Birliği'nin Avrupa Birliğine tam üyelik sürecindeki yeri, gelişmeler ve Gümrük Birliği sonrasında yaşanan gelişmelerin Türkiye ekonomisi üzerindeki muhtemel etkileri tartışılarak ekonominin yeniden yapılandırılması stratejileri ve politikaları üzerinde durulmaktadır.

1. Türk Mevzuatının Avrupa Birliği Müktesebatına Uyumu Açısından Gümrük Birliğinin Değerlendirilmesi

Türkiye ile AB arasında oluşturulan gümrük birliği, AB'nin genişleme sürecinde meydana gelen gelişmeler, Devlet Planlama Teşkilatı koordinasyonunda 1988 yılından beri sürdürülmekte olan Türk mevzuatının AT mevzuatına uyum çalışmalarının yönü ve kapsamında değişiklik yapma gereğini ortaya çıkarmıştır.

Bu çerçevede, AB müktesebatına uyum konusunda durum tespitine ilişkin Temmuz 1998'de başlatılan çalışmalar, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının katkılarıyla sürdürülmektedir.

Çalışmalarda, AB hukuki düzenlemelerine Türk mevzuatının uyum durumunu tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Ulusal Program hazırlıklarına

temel teşkil edecek şekilde, uyuma yönelik çalışmalar, Türkiye ve AB'nin öncelikleri bakımından getireceği mali yük, gerektireceği idari yapılar ve gerekli süre gibi hususlar tespitini içermektedir.

Bu yönde sürdürülen çalışmalar paralelinde Ulusal Program, AB tarafından hazırlanacak olan Katılım Ortaklığı belgesi ve ilerleme raporları da dikkate alarak her yıl güncelleştirilecektir (DPT, 1995: 160).

Uyum çalışması, sadece AB mevzuatına uygun mevzuatın çıkarılması olmayıp, aynı zamanda, bunların uygulamaya geçirilmesini güvence altına alacak hukuki ve idari yapıları da kapsamaktadır.

Tablo 1: Türk Mevzuatının AB Müktesebatına Uyum Çalışmaları

Müktesebat Başlık Numarası	Müktesebat Başlığı	AB Mevzuatı (Adet)	İncelenen AB Mevzuatı (Yüzde)
	İlk Değerlendirilmeleri Tamamlananlar		
3	Hizmetlerin Serbest Dolaşımı	103	95
4	Sermayenin Serbest Dolaşımı	4	100
5	Şirketler Hukuku	29	100
6	Rekabet ve Devlet Yardımları	53	98
7	Ortak Tarım Politikası	191	89
8	Ortak Balıkçılık Politikası	270	100
9	Ortak Taşımacılık Politikası	124	83
10	Vergilendirme	140	93
11	Ekonomik ve Parasal Birlik	56	98
12	İstatistik	170	91
13	Sosyal Politikalar ve İstihdam	114	99
15	Sanayi Politikaları	14	100
16	KOBİ'ler	10	100
17	Bilim ve Araştırma	38	90
18	Eğitim ve Staj	31	100
19	Telekomünikasyon	86	86
20	Kültür (Görsel-İşitsel)	9	100
22	Çevre	174	98
23	Tüketicinin Korunması ve Sağlık	18	100

Müktesebat Başlık Numarası	Müktesebat Başlığı	AB Mevzuatı (Adet)	İncelenen AB Mevzuatı (Yüzde)
	İncelenmesi Devam Edenler		
1	Malların Serbest Dolaşımı	468	68
2	Kişilerin Serbest Dolaşımı	101	91
14	Enerji	153	96
21	Bölgesel Politikalar	31	36
24	Adalet ve İçişleri	159	55
25	Gümrük Birliği	121	93
28	Mali Kontrol	33	88
29	Mali ve Bütçesel İşler		
	İncelenmesi Başlamayanlar		
26	Dış İlişkiler	580	...
27	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası	250	...
30	Kurumlar	...	...
31	Diğerleri	...	...

Tablo 2: Türk Mevzuatının AB Müktesebatına Uyum Durumu (1)

	AB Mevzuatı (Adet)	Toplam İçinde Pay (Yüzde)
- Uyumlu	169	10
- Kısmen Uyumlu	413	25
- Mukabil Türk Mevzuatı Bulunmuyor	447	27
- Sadece Üye Ülkeleri ilgilendiren Mevzuat	447	27
- Uyum Çalışmaları Sürüyor	61	4
Toplam İncelenen AB Müktesebatı	1537	94
İncelemesi Süren AB Müktesebatı	97	6
Toplam	1634	

(1) (Kamu Kurum ve Kuruluşları Tarafından İlk Değerlendirmesi Tamamlanan 19 Başlık)

Tablo 1 ve 2 birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin, uyumlaşma konusundaki en fazla ilerlemesi, Gümrük Birliği kapsamındaki alanlarda ve daha az bir ölçüde, Avrupa Stratejisi kapsamındaki alanlarda yapmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Genel olarak, malların serbest dolaşımıyla ilgili durum tatmin edicidir ve Türkiye, henüz bir çerçeve yasayı kabul etmemiş olsa da, Avrupa standartlarının benimsenmesinde yüksek bir düzeye erişmiştir. Gümrük alanında yüksek derecedeki uyumlaşmaya rağmen, hala yeni bir gümrük kanununa ihtiyaç vardır. Tekstil ürünleri için ortak bir hariçte işleme sisteminin kurulması yoluyla geçen yıl içinde Gümrük Birliği daha da geliştirildi. Telif hakları alanında hızlı ilerleme ihtiyacı vardır. Sermaye hareketleri alanında son zamanlarda kaydedilmiş ilerleme olmasa da, genel durum iyidir ve yeni bir bankacılık yasasının kabul edilmesi daha fazla uyumlaşma getirmiştir.

Rekabet konusunda, TEKEL'in işleyişi Komisyon açısından kaygı verici olmaya devam etmekle beraber, anti-tröst alanında ilerleme olmuştur. Türkiye, devlet yardımı programlarını Komisyon'a bildirmiştir ve bunlar halen incelenmektedir. Tarımda hala yüksek düzeylerde destek ve koruma mevcuttur ve son Rapor'dan bu yana mevzuatın uyumlaştırılması konusunda ilerleme olmamıştır.

Kamu alımları konusunda ve iç Pazar müktesebatının başka bazı bölümlerinde, Komisyon ilerlemeyi değerlendirebilmek için yeterli bilgiye sahip değildir.

Gümrük Birliği bağlamında müktesebatı uygulamaya yönelik idari kapasite çok tatminkar olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, Türkiye, idari yapılarını daha da modernleştirmeli ve personel eğitimini arttırmalıdır.

Sonuç olarak, yaşanan son gelişmeler, Türkiye'de bir demokratik sistemin temel özellikleri mevcut olmakla beraber, ülkenin Kopenhag politik kriterlerini hala karşılamadığını teyit etmektedir.

İnsan hakları ve azınlıkların korunması konularında ciddi eksiklikler vardır. İşkence sistematik değildir fakat hala yaygındır ve ifade özgürlüğü yetkili makamlarca devamlı olarak kısıtlanmaktadır. Milli Güvenlik Kurulu, politik yaşamda büyük bir rol oynamaya devam etmektedir. Yargının bağımsızlığı konusunda bazı iyileşmeler olmuşsa da, olağanüstü mahkemeler sistemi devam etmektedir. Son aylarda, demokratikleşme yönünde bazı yeni cesaret verici işaretler olmuştur. Hükümet ve Parlamento, politik yaşamı, adalet sistemini ve insan haklarının korunmasını düzenleyen bazı önemli yasaların kabul edilmesi için çalışmıştır.

Türkiye, bir piyasa ekonomisinin özelliklerinin pek çoğuna sahiptir. Sürdürülebilir makroekonomik istikrarın sağlanması ve hukuki ve yapısal reform programlarını uygulama yönünde daha fazla ilerleme olması şartıyla,

zorluklarla da olsa, Birlik içindeki rekabet baskılarıyla ve piyasa güçleriyle başa çıkabilecektir.

Türkiye, konsolidasyon politikasını sürdürmüştür. Ve ekonomik dengesizlikleri azaltmıştır. Kamu açığı ve enflasyon azaltılmıştır. Enflasyondaki azalma, ücret ve fiyat endekslemesinde bir değişiklik yoluyla sağlanmıştır. Emeklilik reformu parlamento tarafından onaylanmıştır. Gelir tahsilat usullerinin verimliliği artırılmıştır. Anayasa, uluslar arası tahkime izin verecek şekilde değiştirilmiştir. Bu değişiklik, elektrik sektörünün özelleştirilmesini ve altyapı yatırımlarını kolaylaştırmalı ve doğrudan yabancı yatırımlar için önemli bir engeli ortadan kaldırmalıdır.

Gerçek faiz oranlarını ve kamu sektörünün yüksek finansman ihtiyaçlarını azaltmak için enflasyonist baskıların ve bütçe açıklarının indirilmesine öncelik verilmelidir. Deprem hasarlarının onarımı için finansman ihtiyaçları göz önüne alınır, genel mali disipline ve ilave yapısal reformların hızla uygulanmasına özel dikkat gösterilmelidir. Özelleştirmeye devam edilmeli ve KOBİ'ler daha fazla güçlendirilmelidir. Gelirin eşit sağlıklı ekonomik gelişmeye engel olmaktadır. Genel bir sosyo-ekonomik gelişme stratejisinin bir unsuru olarak eğitime özen gösterilmelidir (A.K.T.T., 2000: 28)

2. Gümrük Birliği'nin Türk Sanayisi Üzerindeki Etkileri

Türkiye, sağlıklı kalkınmasını hızlandırmak, halkın refah seviyesini daha da arttırmak ve bu amaç doğrultusunda AB'nin direkt desteğini sağlamak için Topluluk ile bütünleşmeyi gerekli görmüş, bundan dolayı bu yönde yeni entegre politikaları geliştirmiş ve bütünleşmenin önündeki tüm ekonomik ve siyasal sorunları, iki tarafın lehine çözümlenmenin yollarını araştırma çabası içerisine girmiştir.

En önemli ekonomik sorunlardan bir tanesi gelişmişlik farkı ve Türk sanayiinin rekabet gücünden yoksun kalışıdır. Bu aşamada soruna çözüm arayan ekonomist ve teorisyenler, siyasiler, kıt kaynakların aktif hale getirilmesini ve özellikle ileri teknoloji isteyen çok masraflı yatırımlarda, eldeki tüm imkanlar seferber edilerek ülke ekonomisinin düzlüğe çıkması için gerekli kararları almaya çalışmaktadırlar.

Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de AB etrafındaki tartışmalar öteden beri Topluluk ile arasındaki gelişmişlik farkı ve rekabet gücü üzerinde yoğunlaşmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki, tam üyelik, aslında Türkiye'nin kendisine model olarak aldığı sistem içerisinde çok yakınında oluşan siyasal ve ekonomik güç ile bütünleşmeye yönelik, yararları tartışılmayacak kadar belirgin ve öncelikle siyasal bir seçimdir. Bugün AB, içinde farklı ekonomik güçlerin bir araya gelmiş olduğu göz önüne alındığında, Ekonomik yönden karamsarlığa kapılacak bir durumun mevcut olmadığı ifade edilebilir. Gerçi 1997 yılında tüm dünyada yaşanan global ekonomik krizin de etkisiyle 1998 ve 1999 yılları Türkiye ekonomisi açısından da şanssız yıllar olmuştur ama

2000'li yıllarda Türkiye'nin Topluluk ile arasındaki açığı önemli ölçüde aşabilecek alt yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Yukarda da söylediğimiz gibi AB ile Türkiye arasında sanayileşme farkı vardır. AB sanayi, Türk sanayiine göre çok ileride bulunmaktadır. Ancak bu durum Türkiye'nin AB ile bütünleşmesine engel değildir. Nitekim AB'nin kuruluş aşamasında 1955'li yıllarda, kurucu 6 üyeden İtalya'nın da sanayisi (ve genelde ekonomisi) diğer beş üye ile aynı düzeyde değildi. Ancak Topluluğun uyguladığı esnek ve kademeli bütünleşme yöntemi nedeni ile, bu ülke bir sıkıntı ile karşılaşmamış ve aksine İtalyan mucizesini yaratıp hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Bugün 15 ülkeyi içine alacak şekilde genişlemiş olan AB'de İrlanda, Yunanistan, İspanya ve Portekiz, diğer üyelerden daha az sanayileşmiş durumdadırlar. Fakat İrlanda ve Yunanistan, Topluluk içinde herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmaksızın rahatça yaşamaya ve gelişmeye devam etmektedirler. İspanya ve Portekiz ise böyle bir endişeden uzak olarak ve hiç şüphesiz sanayileşme hedeflerinden fedakarlık etmeksizin Topluluğa katılma yolunu seçmişlerdir.

Türk sanayiinin, sanayi kolları itibari ile AB karşısında rekabet gücüne bakıldığı takdirde, incelenen 18 sektörden %22'sinin rekabet gücünün zayıf olduğu, bu sanayi kollarını yaşatabilmek için önlemler alınması gerektiği görülür (YASED, 1989: 173). AB tam üyeliği durumunda, kurulu sanayilerimizin Topluluk koşullarına uyum sağlamasında genelde bazı zorluklar ortaya çıkabilir. Ancak sanayi ile çok iyi bir diyalog içinde iyi bir uygulama ile uyum döneminde gerekli intibakın sağlanabileceği görülmektedir.

Yapılan bir araştırmaya göre (YASED, 1989: 174); rekabet gücünün "normal" olduğu, Un ve Unlu maddeler, Şeker, Zeytinyağı, Meyve Suları, Alkollü İçkiler, Sigara, Yünlü Dokuma ve Giyim Eşyası Halı, Ayakkabı, Lastik Kontraplak, Kağıt, Ana ve Ara Kimyasal Maddeler, petrokimya, Kimyevi Gübreler, İlaç Temizlik Malzemeleri, Seramik, Demir-Çelik, Demirdışı Metaller, Madeni Eşya, Elektrikli ve Elektriksiz Makine, otomobil dışı Taşıt Araçları ve Taşıt Araçları Yan Sanayi gibi ana ve alt sanayi dallarında ise, teknolojik gelişmelerin daha iyi takip edilmesi ve normal olarak belirlenen rekabet gücünün yükseltilmesi gerektiği görüldü.

Aynı şeyleri, yüksek rekabet gücü olan Makarna, Bitkisel Yağ, Domates İşleme, Bira, Pamuklu Dokuma ve Giyim Eşyası, Deri Giyim, Yonga Levha, Selüloz, Sentetik ve Selülözük Elyaf, Petrol Rafineri, Cam, Çimento gibi ana ve ara sanayi dalları için de söylemek yanlış olmaz. Başka bir deyişle, gelişen yüksek verimli teknolojiler ile genel üretim kapasitelerinde meydana gelen önemli artış eğilimleri, dünya uluslar arası taşıma kapasitelerinde gün geçtikçe artan tonajlar vb. gibi nedenlerden dolayı nispeten güçlü olduğumuz bu geleneksel sanayi dallarımızda bile zor günler yaşanabileceğini göstermektedir. Bu noktada, yönetici-sanayici işbirliğine duyulan ihtiyaç şiddetle artacaktır.

Türkiye'nin 1.1.1996 tarihinde AB ile GB'ne girmesiyle birlikte sanayi sektörü ve bir nebze de olsa işlenmiş tarım ürünleri dünya rekabetine açılmıştır. Bu çerçevede, ithalattan alınan vergi ve fonlar azaltılmış, ithalatta gözetim ve korunma önlemlerine, kota uygulamalarına, dahilde ve hariçte işleme rejimine, haksız ticari uygulamalara, tekstil ürünleri ithalatına ilişkin çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Dolayısıyla AB'ye tam üyelik sürecinde atılan bu adım sonrasında, ithalatta AB'nin payında artış gözlenmiş ve sanayiinin dış rekabete açılmasında büyük mesafe katedilmiştir. Başka bir ifadeyle, Türk sanayi sektörü, rekabet şartlarının büyük ölçüde belirleyici olduğu bir ortamda sanayileşme ve teknoloji açılarından çok ileri düzeydeki Avrupa ülkeleri sanayileri ile rekabet etmektedir (Alpar ve Akın, 1996: 28).

Yalnız, bu rekabet ortamında, Bütün yeni gelişmekte olan ülkeler, sanayilerini korumak isteyeceklerdir. Nitekim 6 Mart 1995 tarihinde imzalanan Türkiye-AET Ortaklık Konseyi Kararında, Türkiye için hassa kabul edilen sektörlerde gümrük vergisi şeklinde korumacılığın, yalnız üçüncü ülkelere karşı beş yıl daha devam etmesi prensibi kabul edilmiştir. Bu beklenen neticeyi verebilecek yeterli bir koruma yöntemi değildir. Çünkü AB'ne karşı korumadan bahsedilmemekte, belirli sanayi kollarında üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta AB'nin ortak gümrük vergi oranlarından daha yüksek gümrük vergisi uygulama hakkı getirilmektedir. Bu hükmün Türkiye'nin dış ticaretinin AB'ne kaymasını hızlandıracak yönü de vardır. Ancak ülkeler ister bölgesel entegrasyonlar içinde olsunlar, ister globalleşmeyi savunsunlar, her zaman kendi milli sanayilerini korumayı sürdürmüşlerdir. Çünkü korumacılığın kalkması hükümetlerin iç politikalarına aykırıdır. Politikaclar, işçi, sanayici, ve çiftçinin oylarıyla yaşamaktadırlar (Doğangün, 90).

3. Gümrük Birliğinin Türk Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri

Tarım sektörü, yaklaşık dört bin yıllık dönemi içeren ve tarım, sanayi, bilgi toplumu aşamalarının yaşandığı toplumsal gelişme sürecinde, önemini farklı boyutlarda da olsa sürdürmüştür. Dolayısıyla, WTO sadece sanayi ürünleri ticaretinin serbest dolaşımını gerçekleştirmekle yükümlü bir örgüt olarak değil tarım ürünlerinden çevre korumaya, patent haklarından fikri mülkiyet haklarına kadar tüm yaşamı etkileyebilecek kurallarla dolu olan Uruguay Raund kararlarının takipçisi olarak dünya sahnesindedir (W.E.R., 1994: 74).

Tarımsal ürünler 15 Nisan 1994 Uruguay Raund Kararları imzalanıncaya kadar serbest ticaret kapsamında değildi. Yani uluslararası kurallara tabi değildi. Tarımsal ürünler 1986 yılı baz alınarak 2004 yılına kadar aşamalı olarak WTO denetiminde serbest dolaşıma çıkacaktır. 1986 yılında başlayan GATT-Uruguay görüşmelerinin 1994'e kadar uzamasının temel nedeni ABD ile AB arasında geçen tarım tartışmalarıdır. ABD ve Cairns Grubu'nun baskı-

sıyla ve AB'nin 1992 yılında Ortak Tarım Politikası Reformu'ndan sonra, tarım sektörü de artık dünya sahnesine çıkmıştır. Ancak burada şu noktaya dikkat çekmek Türkiye'nin tarım sektörüne ait politikalar için önemlidir. "Tarım ürünleri konusunda alınan kararlar GATT'ın ruhuna aykırı olan ikili bir anlaşma (AB ile ABD arasında gerçekleştirilen Blair House anlaşması) şeklinde olması ve bunun vardığı sonuçların GATT'ın ideali olan serbest ticareti gerçekleştirmekten çok dünya tarım pazarlarını paylaşma kaygısının ürünüdür. Bu açıdan temel tarım ürünleri dış ticaretinin (tahıl, et, süt) büyük bir bölümünü elinde bulunduran ABD ve AB'nin dünya pazarlarında oligopolistik* bir yapı oluşturabilecekleri tehlikesi göz ardı edilmemelidir (Şahinöz, 1994: 67).

Dünya ekonomisinde böylesi bir dinamik yapı varken ve uluslarüstü planlama söz konusu iken Gümrük Birliği tartışmaları AB ile Türkiye bazına indirgenemez. Bu nedenle tarım sektörüne dünya ölçeğinde bakmak daha uygun olacaktır. Uruguay Raund'un başladığı 1986 yılları arasında Dünya Bankası ve OECD kaynaklı çalışmalar tarım sektöründe fiyat saptırıcı müdahalelerden çok tarıma doğrudan müdahaleleri ön plana çıkarmıştır. Ayrıca bu çalışmalar ülkenin topyekün gelişmesinde tarım sektörüne doğrudan müdahalelerin daha etkili olduğu yönündeki sonuçlarıyla doludur (Akalin, 1996: 6).

Uruguay Raund müzakereleri esnasında kararlaştırıldığı üzere, hizmetler ve tarım alanlarında daha ileri düzeyde liberalleşmenin sağlanmasına yönelik görüşmelerin sırasıyla Şubat ve Mart 2000 tarihlerinde başlamasına Dünya Ticaret Örgütü'nün Genel Konseyi'nce karar verilmiştir. Bu Konsey'de Dünya Ticaret Örgütü Genel Müdürü Mike Moore, tarım ve hizmetlerin dünya refahı üzerindeki etkisi üzerinde durarak ve dünya kadın işgücünün %52'sinin, erkek işgücünün ise %46'sının olmak üzere, dünya işgücünün yarısının tarım sektöründe, %29'unun ise hizmetler sektöründe çalıştığını belirtmiştir. Uruguay Raund Tarım anlaşmasının 20. Ve Hizmetler anlaşmasının 19. Maddesi hükümleri doğrultusunda başlatılan bu müzakerelerin konusu, tarım ve hizmetlerin dünya ekonomisinin yarısını, uluslar arası ticaretin ise dörtte birini teşkil etmekte olduğu, 1998 yılı Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre, 6.7 trilyon dolar değerindeki dünya mal ve hizmetler ticaretinin %87'ini tarımın, 20'sini ise hizmetlerin oluşturmakta olduğu hususu bir kez daha sözkonusu Genel Konsey 'de vurgulanmıştır (Lindsey ve Griswold, 1994: 94).

3.1. GATT Anlaşması ve Tarım

"Global düzenin anayasası" niteliğindeki bu anlaşmanın tarım sektörünü ilgilendiren bölümü çok önemli düzenlemeler getirmektedir. Bunlar:

* Oligopostik, bir malın üretiminin az sayıdaki büyük firmalar tarafından karşılanması.

- GATT tarım anlaşması, ülkeler tarafından uygulanan miktar kısıtlamaları, değişken zorunlu vergiler ve yetki belgeleri gibi tarife dışı engellerin kaldırılmasını ve sabit gümrük tarifesine dönüştürülmesini öngörmektedir.
- Bunun yanında gümrük tarifelerinde, gelişmiş ve geçiş sürecindeki ülkelerde 6 yılda ortalama yüzde 36, gelişmekte olan ülkeler ise 10 yılda ortalama yüzde 24 indirim yapmayı taahhüt etmiştir.
- Bir ülkenin tarım ürünleri ithalatı iç tüketimin eğer yüzde 5'inden azını oluşturuyorsa, gelişmiş ülkeler 6 yıllık dönem sonunda bu oranı en az yüzde 5'e geliştirmekte olan ülkeler ise 10 yıllık dönem sonunda en az yüzde 4'e yükseltecektir. Bu kural tahıl, süt ve et ürünleri gibi temel tarım ürünleri için geçerlidir.
- İhracat sübvansiyonları gelişmiş ülkelerde 6 yılda değer olarak yüzde 36, gelişmekte olan ülkelerde 10 yılda yüzde 24 oranında azaltılacaktır.
- Tarımsal ürünlere verilen yardımlar,. Gelişmiş ülkelerde 6 yıl içinde yüzde 20, gelişmekte olan ülkelerde ise 10 yılda yüzde 13.3 azaltılacaktır. Böylece gelişmiş ülkelerde tarım ürünlerine verilen destek, üretim değerinin yüzde 5'ini geliştirmekte olan ülkelerde ise yüzde 10'unu geçemeyecektir. Ülkemizin de imzaladığı bu anlaşma, tarım ürünleri dış ticaretinin serbestleştirilmesi ve fiyatların piyasa koşullarında oluşmasını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Tarım ve hizmet ticaretinde ileri liberalizasyonun hedeflendiği bu görüşmelerde, mevcut sübvansiyonların azaltılmasının yanı sıra, gümrük vergilerinde ve diğer ticarete getirilen engellerde büyük ölçüde düşüş sağlanması öngörülmektedir. Nitekim, ABD'nin de içinde bulunduğu Cairdns Grubu, tarım ticaretinde mutlak serbestliği savunmakta ve müzakereler esnasında özellikle tarımsal ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması, yerli fiyat desteklerinin azaltılması, tarife engellerinin özellikle de çok yüksek olanlarının hızla kaldırılması üzerinde ısrarlı olması beklenmektedir (Nagarajan, 1999: 152). Buna karşılık AB, genişleme sürecine dahil Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Kore, Japonya, İsviçre, Norveç ve İzlanda ise muhafazakar bir politika izlemekte ve tarımda mutlak serbestleştirmeye karşı çıkmaktadırlar. Bilindiği üzere, tarım ürünleri GATT'ın ilk yürürlüğe girişinden bu yana hep dokunulmaz olarak kalmış, ancak son Uruguay Raund'la birlikte bu sektör GATT disiplini altına alınmaya çalışılmıştır. Bugün sanayi ürünlerinde ortalama gümrük vergileri %5 iken, bu oran tarım ürünlerinde %40 ve üzerine çıkmaktadır (W.T.O., 1998: 37).

Tarım sektöründe sıkça rastlanan yerli fiyat teşvikleri ve ihracat teşviklerinin vergi mükelleflerine maliyetinin çok yüksek olmasının yanı sıra, bu tür uygulamaların pazarı bozucu etkisinin de çok fazla olduğu bilinmektedir.

Nitekim, OECD'nin yapmış olduğu bir araştırma göstermektedir ki, gelişmiş ülkelerce 1998 yılında toplam 362 milyar dolar tarımsal destek olarak harcanmıştır. Avusturya Dış İlişkiler ve Ticaret Departmanınca yapılan bir araştırmaya göre, mevcut tarımsal korumanın %50 oranında azaltılmasının dünya refahına katkısının 89 milyar dolar olacağı tahmin edilirken, bunun ABD ekonomisine etkisinin 6 milyar dolar olacağı, AB'ne etkisinin ise 12.7 milyar dolar olacağı öngörülmektedir (W.T.O., 1998: 38). Uruguay Raund'la birlikte bu alanda ilk defa ciddi olarak bir takım atılımlar yapılmış ve öncelikle tüm mevcut kotalar, tarife dışı engeller tarifeleştirilmiş ve bağlı hadler lehine getirilmiştir. Bunlara ek olarak, mevcut ihracat sübvansiyonlarının azaltılması ve yerlerine yenilerinin konmaması sağlanmış, yerli üretim sübvansiyonlarının ise %20 oranında azaltılması öngörülmüştür. Yeni müzakerelerde ise öncelikle yerel sübvansiyonların büyük ölçüde kaldırılmasının hedefleneceği düşünülmektedir. Bunun en önemli etkisi AB üzerinde görülecek olup, AB'nin Ortak Tarım Politikasında Gündem 2000'de öngörülenlerin çok daha ötesinde bir reform yapması gereği ortaya çıkacaktır. Buna ek olarak, yeni müzakerelerde büyük olasılıkla ele alınacak diğer unsurlar ise, ihracat kredileri de dahil olmak üzere ihracat desteklerinin aşamalı olarak kaldırılması, gümrük vergilerinin mevcut seviyelerinin yarısına indirilmesi ve yüksek tarifelerin ise makul düzeye çekilmesi, bu sektörde kamu iktisadi teşebbüslerinin faaliyetlerinin kısıtlanması ve son olarak mevcut Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması prensiplerinden ödün vermekten kaçınılması olacaktır (Nagarajan, 1999: 154).

4. Gümrük Birliğinin İstihdam Üzerindeki Etkileri

İstihdam, dar anlamda, işsizlerin çalışmasıdır. Çalışmak gücünde ve isteğinde olan kişilerin ücret karşılığında hizmetlerinden yararlanılmasıdır. Çalışma gücünde ve isteğinde bulunanlar ülkenin işgücünü oluştururlar. Geniş anlamda istihdam ise emek faktöründen başka toprak ve sermaye faktörlerinin kullanımınıdır.

Bir ekonomide, üretilen mal ve hizmetler miktarı ülkenin kaynaklarına, aktif nüfusuna, teknolojisine ve eğitim düzeyine, sosyal ve politik yapısına, üretim araçlarının kalitesine vs. bağlıdır. Böylece istihdam hacmi de, ekonominin istihdam kapasitesine dayanır.

Büyümenin istihdam yaratmadaki etkileri özellikle Boltho ve Glyn tarafından incelenmiştir. Onların ortaya koyduğuna göre, yaygın olarak iddia edilen "iş yaratmadan büyüme" kavramı yerine, büyümeyle istihdam arasındaki ilişki günümüzde de hala güçlü bulunmaktadır. Bu yazarlara göre, "son on yılda ülkelerin büyüme hızındaki her yüzde birlik gelişmeye göre, istihdam rakamlarında da ona uygun bir gelişme kaydedilmiştir (Lee, 1995: 443). Böylece büyümenin istihdam yaratma üstündeki etkileri bilimsel olarak devam ettiğine göre, 1973'den bu yana dünya ekonomisinde büyüme hızının düşmesi, günümüzde işsizliğin temel nedeni olacaktır.

İstihdam üzerine etki yapan çok önemli bir faktör, birçok yazarın da işaret ettiği gibi, dünya ekonomisinin daha büyük ölçüde bütünleşmesi veya globalleşmedir. Uluslararası ticaretin hızlı büyümesine ve dünya çapında ticaretin serbestleştirilmesinde belli başlı üç anahtar faktör rol oynamıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Dolaysız yabancı yatırımların akışında ve globalleşmiş üretim sisteminin büyümesinde çokuluslu şirketlerin önemli bir rolü sözkonusudur.

Ayrıca, yabancı paraların hudutlar arasında serbestçe akışıyla ortaya çıkan finans piyasaların bütünleşmesindeki artış da diğer önemli bir faktörü oluşturmaktadır. Bu gelişmeler değişik boyutta sonuçlar yaratmıştır. Bir yandan serbest ticaretin ve yatırımların daha etkin bir şekilde dağılımından doğan kazançların daha büyük bir dünya ekonomisine yol açmasının yarattığı refah ile birlikte, diğer yandan ulusal politikaların uygulanmasının getirdiği yeni ekonomik ve sosyal düzenleme problemleri ortaya çıkmıştır.

Böylece globalleşmenin beraberinde getirdiği yoğun ekonomik rekabetin sonucu olarak ülkelerarasında ortaya çıkan eşitsizlik, bilimsel incelemelerin konusu yapılmıştır. Özellikle, artan uluslar arası rekabetin beraberinde getirdiği yeni şartlar, dikkatlerin "eşitlik" ten "verimlik ve rekabet edebilirlik" kavramlarına kaymasına yol açmış ve bunun sonucu olarak eşitlikçi politikaların "altın çağı" da sona ermiştir (Lee, 1995: 444).

Bunların yanısıra teknolojik gelişmelerin, özellikle bilgi ve iletişim teknolojisindeki yayılma ve gelişmelerin istihdam üzerine etkileri, globalleşme sürecinde istihdam sorununun tartışılmasına yeni boyutlar getirmiştir. Bu alandaki teknolojik gelişmelerin etkileri, belli başlı üç boyutta karşımıza çıkmaktadır:

İlk olarak, yeni teknolojiler hızla iş fırsatlarını ortadan kaldırmakta ve "çalışmanın sonu"nu getirmektedir. Özellikle yeni teknolojik gelişmeler daha yüksek vasıf talep etmekte, düşük vasıflı işçilere olan talebi büyük ölçüde azaltmaktadır.

Bir diğer boyutu ise, teknoloji-verimlilik ve istihdam ilişkilerinde karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi, teknolojik gelişme verimliliği yükseltmekte ve belirli bir üretim seviyesindeki emek talebini azaltmaktadır. Bu gelişme maliyetleri düşürmekte ve bu düşme sadece o teknolojinin uygulandığı faaliyet dalında değil, bütün endüstrilerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yeni teknolojilerin uygulanması, üretimin daha yüksek oranda artışı yoluyla piyasaları hızla genişletmektedir.

Teknolojinin istihdam üzerine etkileri ile ilgili bir başka boyutu ise, globalleşmeyle ilgilidir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, globalleşme sürecinde üretim sürecinin hızla gelişmesinde anahtar faktör rolü oynamaktadır. Ulaşım maliyetlerindeki düşmeler, üretim sisteminin düşük maliyetli

bölgelere yeniden kayması yoluyla üretim maliyetlerinin asgariye indirilmesini mümkün kılmaktadır. Böyle bir gelişme ise, yabancı yatırımların gelişen ülkelere kaymasına yol açmaktadır.

Endüstri toplumlarının birçoğunda, işsizlik sorunlarının en dikkati çeken cephesini düşük vasıflı işçiler için istihdam fırsatlarının daralması oluşturmaktadır. Bu da, ticaretin globalleşmesinin ve teknolojik gelişmelerin talep yapısını değiştirmesinden kaynaklanmaktadır.

Globalleşme sürecinin yaşandığı şu günlerde; ticaretin serbestleştirilmesi, teknik değişmeler, özellikle vasıfsız işçiler üzerinde yarattığı etkiler yoluyla istihdam üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu bakımdan istihdam politikaları, uluslar arası ticaretten makro-ekonomik politikalara kadar geniş bir perspektif içinde, emek piyasasına etkileri yönünden bu yeni gelişmeleri incelemeleri gerekmektedir.

Özellikle artan talep ve büyüyen bir ekonomi, "üretken istihdam" fırsatlarının yaratılmasında en önemli faktörler olarak gözükmektedir. Ayrıca, ekonominin istikrarlı bir yapıya kavuşması, yabancı yatırımlar için sağlıklı bir temel oluşturmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki yeni gelişmelerin uygulanması, buna uygun vasıf seviyelerinin işgücüne kazandırılması, gelişmeyi hızlandıracak ve işsizliği daraltacaktır (Lee, 1995: 450).

Nusret Ekin, Batı'da endüstri toplumlarında kullanılan kavramların Türkiye'deki işsizlik sorununun anlaşılmasına yetmediğini, çünkü işsizlik konusundaki verilerin çok az belirgin ve sınırlı olduğunu, ve en önemli sorunun ise; işsizlik sigortasının olmadığı, bir emek piyasasında, geniş bir tarım kesimiyle, kentlerde gittikçe artan enformel sektörleriyle, Batı'dakinin aksine işsizliğin "çalışmanın" zıddı olan "çalışmama ve işsiz kalma" olarak ortaya çıkmasından kaynaklandığını belirtmiştir (Ekin, 1995: 73).

Böyle bir yaklaşım içinde sorun, işsizliğin araştırılmasından ziyade, istihdamın incelenmesine yönelik olacaktır. 30 yılı aşkın süredir planlı dönemde sarfedilen gayretlere rağmen, ülkemizde işsizliğin, yada üretken bir şekilde değerlendirilemeyen insangücü kaynaklarının, ne zaman, ne de üretkenlik açısından yeterli bir değerlendirilmesi yapılamamış, bu kayıpların büyüklük itibarıyla genişliği ve niteliği yeterli açıklıkla ortaya konulamamıştır (Ekin, 1995: 75).

5. Gümrük Birliğinin Türk Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri 6 Mart 1995'te Brüksel Toplantısında alınan kararlar farklı bir boyut kazanmıştır. 1.1.1996 tarihinden itibaren GB bütünleşme süreci tamamlanmış; Türkiye ile AB arasında GB ortaklığı resmen başlamıştır.

Böylece Türkiye, AB ile arasındaki sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımını kabul ederek; tüm gümrük vergilerini, kotalarını

ve eş etkili vergilerini (toplu konut fonu) sınırlamış, aynı zamanda üçüncü ülkelere karşı AB'nin belirlediği "Ortak Gümrük Tarifelerini" kabul etmiş ve 2001 yılına kadar da tedrici olarak OGT'ye uyum sağlamayı taahhüt etmiştir. Üçüncü ülkeler için aritmetik olarak %23.7 olan koruma oranı, GB sonrası % 5-5.5 olarak belirlenmiştir (İ.K.V., 1998: 35).

İkinci Bölümde de açıklandığı gibi GB sonrası dış ticaretimiz ithalat lehine genişlemiş (ticaret arttırıcı etki), AB dışı bazı ülkelerle yaptığımız ticaret, AB'ye kaydırılmıştır. (ticaret saptırıcı etki) 1996 yılında, Birliğin Türkiye'ye ihracatı %37 civarında artmıştır. Türkiye'nin Birliğe olan ihracatında ise %4.2'lik artış olmuştur. Son iki yılda da durum, düşük seviyede de olsa aksine dönmüştür. AB'nin dış ticaretimizdeki payının ortalama %50 civarında olduğu ve Türkiye'nin de AB dışı ticaretinde yalnızca % 1'lik payı olduğu gözönüne alınırsa; GB'nin Türkiye'ye daha fazla fayda sağlaması gerekirken, daha ilk yılında AB lehine, Türk Sanayisine "fayda saptırıcı etkisi" olmuştur, diyebiliriz (D.T.M., 1999: 18).

İhracata uzun, ithalata ise kısa dönemde uyum sağlanması nedeniyle, rekabet gücü zayıf sektörler artan ithalattan olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Ayrıca, GB'ye girildikten sonra yabancı sermaye yatırımlarının, dolayısıyla teknoloji transferlerinin artacağı, yabancı ortaklıklar kurulacağı ve AR-GE'ye ağırlık verileceği tahminleri de gerçekleşmemiştir. 1996 yılında, 1995'e göre %21'lik düşüşle, 612 milyon dolarlık yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmiştir. 1998 yılında ise 1995'teki yatırımlara ulaşamamıştır. AR-GE yatırımları da AB'nin dörtte biri kadardır (İKV, 1998: 35).

GB ile birlikte, dış pazarlar için fiyat dışı pazarlama faaliyetlerinde de (kalite promosyon gibi) ağırlık verilmesi gerekirken, iç Pazar araştırması dahi yapamayan, beşeri sermayesi zayıf olan, maddi sermaye donanımı yetersiz ve kalitesi, bileşimi istenen düzeyde olmayan Türk Sanayisi, önemli sorunlar ve sorumluluklar yüklenmiştir. Bunların yanında hammadde temininde eşitsizlikler, teknolojik know-how eksikliği, enflasyon vb. olumsuzluklar, AB içindeki büyük sermaye grupları ve Kobi'leriyle rekabeti olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkelere karşı tercihli ticaret anlaşmalarını geciktirmesi de sanayimizin girdi temininde AB'ye karşı dezavantajlı konumunu sürdürmesine sebep olmaktadır.

Dolayısıyla GB sonrası Türk sanayi üretiminde, beklenenin aksine azalış görülmüş; özellikle 1999'un ilk beş ayında %5.8'lik düşüş yaşanmıştır. Öte yandan üretimdeki düşüşü daha çok özel sektörden kaynaklanmış, (%15.2). Kamu sektöründeki üretim düşüşü ise, %4.7 oranında gerçekleşmiştir.

Türk sanayi mamullerinin dış ticaretimizdeki payı, işlenmiş tarım ürünleri ile birlikte %95'i bulmaktadır. Bu sebeple GB'nin sanayiye etkisi doğrudan dış ticarete da yansımaktadır. GB sonrası dış ticaretimizde, ithalat

yoğunluklu genişleme yaşanmıştır. Ara mallar ithalatının ağırlıklı olduğu ilk iki yıldaki artışını, 1998'de sanayi mamullerinde %1.7'lik düşüş izlenmiştir (D.T.M. 1999: 19).

İhracatımızda da özellikle 1998 ve 1999 yıllarında önemli azalmalar yaşanmıştır. 1999'un ilk altı aylık ihracatı %5.3'lük azalış göstermiş, Haziran ayı itibariyle 19 temel sektörün 13'ünde düşüş yaşanmıştır. GB süresince, ihracatçılarımızın likidite sorunları daha da artmıştır. Ortaklık gereği, devlet yardımları ve ihracat teşviklerinin sınırlanması, ihracatın daralmasının önemli nedenleri olmuştur. Ayrıca, GB hakkında yeterince bilgilendirilmeyen ve mevzuat hakkında da yeterli bilgisi olmayan, çoğu ihracatçımızda GB'nin etkilerinin farkına dahi varamamıştır (Türkiye Gazetesi, 9-15-19 Temmuz 1999).

Sanayinin %90'ını oluşturan imalat sanayi sektörü için, gümrük vergilerinin kalkmasıyla birlikte, yatırım makine-teçhizatlarının fiyatlarının düşeceği ve dolayısıyla imalat sanayi yatırımlarının da artacağı tahminleri yapıyordu. Oysa vergi/fiyat endeksi söylendiği kadar esnek değildi. Özellikle, faizlerin çok yüksek olması, fiyatların düşmesini engellemiştir (İ.K.V., 1998: 35).

İmalat sanayi kapasite kullanım oranları GB sonrası, büyük işletmelerde % 75-80, küçüklerde ise %65-70 aralığında değişmiştir. Kamu sektörü, bu konuda da özel sektöre oranla daha iyi bir durum sergilemiştir. Küçük işletmelerde tam kapasite çalışmama nedenlerinin başında, talep yetersizliği ve finansman sorunu gelmektedir. Büyüklerde çok düşük olan, pazarlama ve teknoloji sorunları, küçüklerde sırasıyla %15 ve %7-10 düzeyindedir (İ.S.O., 1997: 45).

Kamu sektörler bazında ele alındığında; GB sonrası, gösterdikleri performansları yüksek ithalatlarına rağmen ihracat artışı ve rekabet gücü yüksek olanlar, tekstil -dokuma, elektrik-elektronik makine ve cihazları, taşıt araçları ve malzeme parçaları, otomotiv sektörleridir. İhracatlarını artıramamış, fakat ihracat fazlalığı yaratma potansiyeli yüksek olanları da gıda, meyve-sebze, cam seramik, su ürünleri, çimento, taş ve toprağa dayalı sanayi, lastik plastik sanayi sektörleri olarak sayabiliriz. Olumsuz etkilenenler ise, deri-kösele, ayakkabı, madeni eşya, demir dışı metal, elektrikli-elektriksiz makine sanayi sektörleridir (D.T.M., 1998-99: 16). Ayrıca, demir-çelik, kimya lastik-plastik sektörleri ürünlerinin, ithal değerlerinin yüksek olması ve ithalatçılarının yüksek oranda artması, ihracat ve rekabet güçlerini menfi yönde etkilemektedir.

GB'ye girildiğinde Türk sanayinin lokomotif sektörü, tekstil konfeksiyon sanayisi ortaklıktan çok umutluydu. Ancak GB öncesi tekstil ihracatımızın %50'sinin kotaya tabi olduğu ve tabi olan ürünlerin yarıdan fazlasının da mevcut kotaların yarısını dahi dolduramamasıydı (İ.S.O., 1997: 45). İmalat sanayi üretiminin %12'sini, ihracatının da %40'ını oluşturan tekstil-konfeksiyon sektörü, GB ile birlikte kıran kırana bir rekabet ortamına girmiş-

tir. 1996 sonu ithalat artış oranının yüksek olduğu sektörde, 1997 sonundan itibaren durum ihracat lehine dönmüştür. 1998'den itibaren global krizin de etkisiyle dış ticaretinde daralma olan sektörün, 1999 yılı ile birlikte girdiği bunalım derinleşmiştir. Türk hazır giyim sektörünün yüzde 70'i ihracata yöneliktir. İhraç edilen hazır giyim ürünlerinin yaklaşık %80'i de pamuklu ürünlerdir ve Türkiye'nin dünyanın önemli pamuk üreticilerindendir. Ayrıca, iş-gücü maliyetinin düşüklüğü de önemli bir avantajdır (D.T.M., 1998-99: 19).

Firmalar, GB sonrası dış talebin artacağı beklentisiyle kısa vadeli kaynaklar ile yatırım ihtiyaçlarını karşılamışlar, artışın gerçekleşmemesi sonucunda da büyük ölçüde finansman sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır.

Otomotiv sanayisinde ise son zamanlarda ithalat artışından doğan sorunlar yaşanmaktadır. Sektör, tam üye olamamamız nedeniyle AB'nin 1995-1999 yılları arasında verdiği teşviklerden yararlanamamıştır. Bununla birlikte, GB ile otomotiv sektörü daha bir dinamizm içine girmiş, daha modern ürün ve kalite aşamaları yaşanmıştır. Avrupa pazarları için ihracata yönelik projeler yürütülmüştür. Sektörün olumsuzlukları ise, 1996'da AB'den otomotiv ithalatımızın %83 oranında büyük bir artış göstermesiyle daha da büyümüştür. Üçüncü ülkelerde montaj ağırlıklı yatırımların artması da bir diğer olumsuzluktur. Son iki yılda otomotiv pazarımız, otomobilde, %40, ticari araçlarda da %60'lık oranlarda ithal araçlara kaptırılmıştır. Otomotiv sektörü 1998'de düzelmeye göstermiş, %15'lik artışı, yine 1999'un ilk altı ayında %42.3'lük artış izlemiştir. Azalan üretim de sektörün önemli bir sorunudur. 1992-93 yıllarındaki üretime 1998'de dahi ulaşamamıştır (İ.T.O., 1999: 5).

Yukarıdaki gelen değerlendirmeden de anlaşılacağı gibi, GB sonrası dış ticaretimiz de olumlu yönde bir gelişme sağlayamamıştır. Ancak sayılan bu kadar etkileşim ve olumsuzlukların, özellikle 1998'den itibaren ne kadarının GB'den, ne kadarının global krizden, ne kadarının vergi kanunu ve faizden vs. kaynaklandığını ayırt etmek oldukça güçtür. Bununla birlikte Türkiye'nin global dünyadan ayrı kalması mümkün değildir. Türkiye, GB ortaklığını tercih etmiş, böylece Türk sanayisi, GB sayesinde küresel ekonominin farkına varmış, genç olması ve çeşitli sebeplerle birçok olumsuzluklar yaşamış, az da olsa fırsatlar ve faydalar yakalamıştır.

Aslında GB Türkiye için olduğu kadar AB için de hatta belki de daha fazla önem taşımaktadır. Gümrük Birliği öncesindeki ticaret rakamlarına bakılırsa, Türkiye, AB toplam ihracatının yüzde 2.4'ünü almaktadır ve bu rakamla, Rusya ve Çin gibi dev ülkelerin önünde Birliğin altıncı büyük ticaret ortağı konumundadır. AB'nin ithalat açısından da önemli bir ortağı olan Türkiye 7.5 milyar ECU ithalat kapasitesiyle 17. Sırada yer almaktadır.

Bununla birlikte Türk pazarına giren Avrupalı sermaye ve ihracatçı ile rekabet etmek zorundaki yerli üreticiler, kendilerine vadedilen yardımlardan hala yararlanamamaktadırlar. Tavizlerin çoğu tek taraflı işlemektedir. Türk

sanayiinde, AB rekabeti gözönüne alınarak, bir üretim standardının tutturulması, tekstil konfeksiyon ve demir-çelik ürünlerinde haksız rekabetin önlenmesi talep edildi. Gümrük Birliği duvarlarının kaldırılması, fonların yok edilmesi, sermaye transferlerinin serbest bırakılması, ekonomide devlet bürokrasisinin ağırlığının azaltılması, bankacılık sektörünün çağdaşlaştırılarak AB'ye uyumlu hale getirilmesi istendi. Bütün bunlar zaten uluslararası ekonomik düzenin zorladığı, Türkiye'nin kendi geleceği için yapması gereken şeylerdi ve çoğu da yapıldı. AB'nin kendisine düşen yükümlülükleri ise büyük ölçüde Yunan vetosunun ardına sığınarak savsaklanmaya devam etmektedir.

Mevcut belirsiz durum, yalnızlığa itilmemize, dış güvenlik risklerinin artmasına ve Avrupa ekonomisi ile bağlarımızın tedricen zayıflamasına yol açabilir. Çoğu Türkiye ile aynı ihrac mallarını üreten tam üyelik yolundaki Doğu Avrupa ülkelerinin AB'nin kendilerine bağışlayacağı 100 milyar dolara yakın yardım ve yararlanacakları diğer AB kaynaklı yoğun sermaye ve teknoloji akımıyla ileri bir rekabet gücü kazanacakları dikkate alınmalıdır. Bu itibarla "Gümrük Birliği artı" önlemleri başlangıç noktası olarak, ekonomik bütünleşmeyi daha ileri götürecek hizmetlerin liberalizasyonu, telekomünikasyon sektöründe mevzuatın uyumlaştırılması, tarım ürünleri için piyasa girişinin iyileştirilmesi, endüstriyel, çevre ve tüketim politika işbirliğinin artırılması bölgesel ve sınır-ötesi işbirliğinin daha da geliştirilmesi, AB programlarının katılımının artırılması gibi konularda teknik müzakerelerin sonuçlandırılmasına çalışılmalıdır.

Çünkü, dış politikada güçlü olmanın yolunun güçlü bir ekonomiye sahip olmaktan geçtiği temel unsur olarak benimsenmelidir. Dış dünyadaki ticaret, yatırım ve hizmet sektörü alanlarında menfaatlerimizin azamileştirilmesi, sadece dünya ekonomisindeki yeni konumumuzun iyileştirilmesine değil, aynı zamanda yurtiçi meselelerimizdeki kısır döngünün kırılmasına da olumlu katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Yeni bir binyıla girdiğimiz bugünlerde başdöndürücü hızda yaşadığımız teknolojik değişimler, dünyaya enformasyon çağı, bilgi toplumu, globalleşme gibi kavramları hediye etmiş bulunuyor.

Bu kavramlarla birlikte dünya ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda bir küreselleşmeye doğru gidiyor.

İki güçlü dünya düzeninin doğu bloğunun çökmesiyle son bulması, batılı değerlerin rakipsiz kalmasına yol açmış, hatta insan hakları, demokratikleşme, hukuk devleti, Pazar ekonomisi gibi kavramları hemen hemen bütün dünyanın ortak değerleri haline getirmiştir.

Bu dönemde GATT Uruguay Turu görüşmeleri ile ortaya çıkan dünya ticaretinin liberalleşmesi fikri, özellikle sanayileşmiş ülkelerde mal ve hizmet piyasalarının daralarak, ulusal sınırların ötesine geçmesi ile oluşmuştur. Sonuç olarak 1994'de Murakeş şehrinde yapılan anlaşma sonucunda 1995'te DTO fiilen çalışmaya başlamış ve Uruguay Turu Anlaşmaları yürürlüğe girmiştir. Türkiye de 26 Mart 1995'de üye statüsü ile sisteme dahil olmuştur.

Dünya Ticaret Örgütü eski adıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), dünya ticaretinde liberalleşmeyi amaçlayan küresel bir sistemdir. GATT uluslararası ticareti düzenleyen ve üzerinde anlaşma sağlanmış en kapsamlı bir sözleşme olmuştur. Bu sözleşme, 132'ye ulaşan üyeleri arasındaki ticari ilişkileri, hukuki hakları ve yükümlülükleri kapsayan kuralları ve usullerden oluşan bir bütündür. Dünya ticaretindeki liberalleşme hareketlerinin ve küreselleşmenin, uluslararası ticaret hacmini artırması çok doğaldır.

Aslında mal ticaretine ilişkin çok taraflı kuralları belirleyen bu sistemin amacı üye devletlerin birbirleriyle adil ve tam rekabet koşulları altında ticaret yapabilecekleri serbest ve açık bir ticaret sistemi oluşturmaktır. Bu sistem temelde dört ilkeye dayanmaktadır. Bunlar; gümrük vergilerinin indirilerek konsolide edilmesi; en çok kayırlan ülke kaydı, uygulamada şeffaflığın sağlanması ve ulusal düzeyde ayrımcılık yapma yasağıdır.

Diğer taraftan, yeni binyıla girilirken bölgesel entegrasyonlardan önemli mesafeler almış durumdadır. Bunların bazıları AB, EFTA, NAFTA, MERCOSUR, APEC gibi kuruluşlardır.

Bu kuruluşların hemen hemen hepsinde temel çalışmalar üye ülkeler arasında mevcut gümrüklerin kaldırılması yönünde olmaktadır. Bu kuruluşlarda, ülkeler arasındaki mevcut gümrüklerin kalkması bölgesel bütünleşmeleri güçlendirecek ve gelişmeler küreselleşme sürecini hızlandıracaktır. Bu da ülkeleri bölgelerinde çeşitli birliklere girmeye zorlayacak böylece bir yandan bölgeselleşme küreselleşmeyi, diğer yandan küreselleşmenin bölgeselleşmeyi beslediği bir süreç ortaya çıkacaktır.

Küreselleşme olgusu çerçevesinde dışa açılan Türkiye de bölgesel bütünleşme ve işbirliği hareketleri içinde yer almıştır. İslam Konferansı Teşkilatı, ISEDAK'ta önemli roller üstlenen Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin de kurulmasına ön ayak olmuştur. Öte yandan Türkiye hem GATT, Uruguay Turu sonuçlarını uygulamaya geçirmiş, hem de AB'ye tam üyelik müracaatını yapmıştır.

AB ile Türkiye arasında kurulan gümrük birliğinin hukuki zeminini 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara anlaşması ve yine 23 Kasım 1970'de imzalanıp 10 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol oluşturmaktadır.

6 Mart 1995'te ise 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye ile AT arasında sadece sanayi ürünlerini içeren bir gümrük birliğinin hayata geçirilmesi noktasına gelinmiştir. Bu karara göre, Türkiye ile AB arasında 31 Aralık 1995 tarihi itibariyle sanayi ürünlerini içeren gümrük birliği işlemeye başlamıştır. Türkiye Gümrük Birliği'ni Avrupa Birliği ile tam entegrasyon konusunda çok önemli bir adım olarak görmektedir. Ancak gümrük birliğinin uygulanması aşamasında Türkiye yükümlülüklerini önemli ölçüde yerine getirmesine karşılık, AB kendi üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmemiştir. Buna rağmen 4 yıl gibi kısa bir uygulama süresinde Türkiye, AB'den ekonomik yardım almaksızın ve AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmemiş olmasına ve AB üyesi ülkelerle yapılan ticaretin 10 Milyar \$ açık vermesine karşılık ekonomisini bilhassa kurduğu sanayi alt yapısı ile dünya ile belli bir ölçüde rekabet edecek bir güce ulaştırabilmiştir.

Bu çalışmada Gümrük Birliğinin, Türkiye ekonomisi üzerinde ortaya çıkardığı olumlu ve olumsuz etkiler, fırsatlar, tehditler ortaya konularak alınabilecek önlemler tartışılarak, yapılan değerlendirmelerle Gümrük Birliğinin Türk ekonomisi üzerinde meydana getirdiği yapısal etkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

At the end of the 20th century, in the world the liberalisation of trade tends to be widespread, fast technological development is continued during the globalisation process. This new world stability, have an important opportunity for Turkey. By the beginning of the new millennium, in Turkey, these opportunities are tried to be evaluated by all trade activities. As the level of globalisation accelerates the success of Turkey depends on the integration with the world economy. In this context it is widely accepted that to be a full member of European Union is an important opportunity for Turkey.

KAYNAKÇA

- Akalın Gülsüm Özkan, "WTO'ya Doğru Türk Tarım Sektörü'nün Durumu", **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi**, Mayıs Haziran 1996, Sayı 23.
- Alpar Cem, E. Fezal Akın, **Gümrük Birliği ve KOBİ'lere Etkileri**, İstanbul, 1996.
- Annual Report-1998**, World Trade Organization. Alkin Emre, "Tarım Kesimi Ekonomiye Nasıl Kazandırılır", **Gözlemci**, Yıl 2, Sayı 15, Mart 2000.
- Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri, **Genişleme Düzenli Raporları**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara 2000.

- Doğangün Osman Merih, "Gümrük Birliği'nin Türk Sanayisine Etkileri" **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi**. Özel Sayı.
- DTM, **Dış Ticaret Bülteni**, Ocak-Şubat, 1999.
- DPT, "Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu", **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Raporu** Ankara 1995.
- DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 2000 Programı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 2000.
- Ekin Nusret, **Kayıtdışı Ekonomi ve Enformel İstihdam**, İstanbul 1995.
- GB'nin İmalat Sanayi Sektörü Üzerindeki Etkileri ve Bu Sektörün Rekabet Gücü, İSO, Şubat 97.
- İTO Aylık **Ekonomik** Veriler, Mayıs 99.
- Lee, E., "Owerview", **International Labour Review**; Vol: 134; No: 4-5; 1995.
- Lindsey Brink, Daniel T. Griswold , **Seattle and Beyond –A WTO Agenda for the New Millenium**, Cato Institute's Center for Trade Policy Studies, 1999.
- Nagarajan Nigel, **The Millenium Round: An Economic Appraisal**, Economic Papers No: 139, November 1999.
- Şahinöz, Ahmet, "**Uruguay Raund Sonrası Türk Tarımı**", Çubukçu, Tuğrul (Ed.), **GATT-Uruguay Raund Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri**, TUSİAV, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 1994.
- Türkiye Gazetesi**, 9 Temmuz-15 Temmuz-19 Temmuz 99.
- Türkiye-AB İlişkilerinin GB Çerçevesinde Gelişimi Hakkında Komisyon Raporu, **İKV Yayını**, Mart 98 .
- Washington Economic Reports, **Special Issue: GATT and NAFTA**, January-February, 1994.
- YASED, **Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile Bütünleşmesinde Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü**, Yayın No. 34 Boğaziçi Üniversitesi 1989.